

هو العليم

محدوده حجّیت حکم عقل و حکم شرع و حکم امام علیه السّلام

مبانی اسلام - جلسه ۲۳

بیانات

حضرت آیت الله حاج سید محمد محسن حسینی طهرانی
قدس الله سره

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم
بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين، ثم الصلاة والسلام على
سيدنا و نبيّنا و طيّبِ نفوسنا أبي القاسمِ مُحَمَّدٍ
و على آله الطيّبين الطاهرين
و لعنة الله على أعدائهم أجمعين من الآن إلى قيام يوم الدين

وجوب تعبد در قبال مقام نبوت و ولایت

قال الله تعالى في كتابه:

﴿الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ * وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ * أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾.

اساس دين و حرکت تکاملی انسان بر تعبد است؛ اطاعت بی چون و چرا از پیغمبر و امام و ولی! و هیچ کس نمی تواند خودش به ملاک واقعی احکام دسترسی پیدا کند؛ الاّ اوحدی من الرجال و معدودی از افراد که اگر بتوانند به منبع تشريع و منشأ تدوین احکام اطلاع پیدا کنند، آنها هم صلاح و مصلحت و مفسده را در قضایا و حوادث کما هو حقّه تشخیص می دهند، که در این صورت، آنها ولو اینکه از نقطه نظر ظاهر، دلیل و حکمی برای قضیه و حادثه ای نباشد، می توانند خود آن حکم را به دست بیاورند. اگر خدا توفیق داد احتمالاً این بحث خواهد آمد. اما عموم مردم قبل از اینکه به این مرحله برسند، همیشه باید مسئله تعبد و در نظر گرفتن آن علم اجمالی را رعایت کنند.

جایگاه عقل و حواس ظاهری در وصول به مصالح و مفاسد حقیقی قضایا

خداوند متعال سرمایه ها و نعمت هایی به بشر عنایت کرده است که به واسطه آن سرمایه ها و نعمت ها، تا حدودی می تواند واقع را به دست بیاورد، و همان مقدار برای رسیدن به مطلوبش کفایت می کند؛ یعنی آن سرمایه های ابتدایی، می تواند او را به آنچه که مورد نظر پروردگار و شارع است، برساند. چشم و گوش و فکر و عقل و وجدان و سایر غرائزی که در وجود انسان است، تمام اینها در راستای رسیدن به هدف و مطلوب می تواند معدّد باشد و کمک کند.

ولی اینها به تنهایی کافی نیست؛ من باب مثال ما چشم داریم و به واسطه چشم، قضایا و حوادثی را می بینیم و ذهن ما از این حوادث و قضایایی که چشم دیده است، برداشتی می کند، اما ممکن است آن برداشت مطابق با واقع نباشد! شما می بینید شخصی یک عملی انجام می دهد، اما می دانید نیت او چیست؟ بر فرض که آن قضیه را واقعاً و حقیقتاً و دقیقاً دیده باشید، اما منظور و نیت و هدف او از این مسئله که با چشم فهمیده نمی شود! آن

را از کجا به دست می‌آورید؟! اینجا است که باید در قضاوت‌های خود تجدید نظر کنیم، و اینجا است که باید همیشه برای مسائل پشت پرده، جای احتمال باقی بگذاریم! در روایت است:

اگر مؤمنی در یک قضیه نسبت به برادر مؤمن خود هفتاد بار حمل به صحت کرد و در مرتبه هفتاد و یکم عمل او را به یک مسئله قبیحی حمل نمود، در ایمانش خلل است.

و جهتش هم همین است که هیچ‌کس غیر از علام الغیوب بر نفوس اطلاع ندارد! اگر ما خیلی هنر داشته باشیم، زوایای آن مسئله را از نظر ظاهر بباییم، ولی ابداً از نظر باطن نمی‌توانیم!

خداوند متعال به انسان گوش داده است و با این گوش صداها را می‌شنود؛ اگر ما خیلی بخواهیم در این قضیه دقت به خرج بدهیم و مطلب را بالا فرض کنیم، این است که آنچه را که با گوش خود شنیده‌ایم واقعی باشد و اشتباه نشنیده باشیم، و این نهایت آن چیزی است که می‌توانیم تصور کنیم.

نمونه‌هایی از نقصان ادراک افراد نسبت به فرمایشات و حقیقت مسائل اولیای الهی

تذکر این نکته خیلی ضروری است که بنده خودم در مجلسی بودم که حضرت آقا مشغول صحبت بودند، شخصی در کنار من نشسته بود و مطالب آقا را می‌نوشت، و من گاه‌گاهی در نوشته‌هایش نگاه می‌کردم و می‌دیدم غالباً اسم مطالب و کلمات را عوضی می‌شوند و عوضی می‌نویسد؛ من باب مثال «چ» فرمودند و او «شین» می‌نوشت، «قاف» فرمودند و او «کاف» می‌نوشت، و امثال ذلک. خب این نوشته به دست دیگران می‌رسد و به‌عنوان یک سند به آقا منتسب می‌شود و یک مرتبه می‌بینید مطلبی که ایشان فرموده‌اند، خلاف همان مطلب با اختلاف صد و هشتاد درجه، از آلسنه بیان می‌شود. ما اگر بخواهیم خیلی دقت بکنیم، آنچه که می‌شنویم درست باشد، همین مقدار، نه بیش از این؛ اما آیا آنچه را که مورد نظر متکلم است و شاید آن‌طوری که باید و شاید نتوانسته مطلب را ادا بکند و مسائلی در ذهنش است، او را هم می‌بایم؟ نه خیر، نمی‌بایم!

حضرت آقا نقل می‌فرمودند:

یک وقت مرحوم حدّاد - سلام الله علیه - به اتفاق یکی از آشنایان خود در بغداد یا کاظمین حرکت می‌کردند، آن شخص کار داشت و جایی می‌رود، و ایشان کنار قهوه‌خانه‌ای می‌نشینند تا استراحت بکنند؛ اتفاقاً صدای موسیقی از آن قهوه‌خانه به نهایت درجه شدت و کیفیت بلند بوده است! آن شخص وقتی که برمی‌گردد می‌بیند ایشان روی آن تخت قهوه‌خانه نشسته‌اند و بغل گوششان هم موسیقی در حال نواختن است؛ آن‌هم چه موسیقی‌ای، بیا و ببین!

در روایت است: «در هر منزلی که موسیقی وارد شود، غیرت از آن منزل بیرون می‌رود!»

آن شخص به‌خاطر همان تقدّس و عدم ارتکاب حرام و استماع غنا، به ایشان نزدیک نمی‌شود و از همان دور اشاره می‌کند که آقا بیایید، آقا بیایید! ایشان هم ابداً متوجّه منظورش نمی‌شوند! دوباره جلو می‌آید و همین‌طور اشاره می‌کند. از آن طرف می‌خواهد صدای موسیقی به گوشش نرسد تا یک‌وقت مرتکب حرام نشود، و از این طرف هم می‌خواهد مؤمنی را که فعلاً گرفتار این قضیه است، از مهلکه نجات بدهد. خلاصه در

چنین مسئله‌ای گیر کرده بود. بالأخره ایشان متوجه می‌شوند و می‌گویند: بله؟ از من چه می‌خواهی؟

می‌گوید: آقا موسیقی بود!

:- کجا؟

:- آقا دارد موسیقی می‌زند، نگاه کنید!

:- بله، عجب، عجب، عجب!

معلوم است که ایشان اصلاً و ابداً در این فکرها و در این حالها و در این حواس‌ها نبودند!

حالا همان افرادی که ممکن است در دل و ضمیر آنها خللی باشد اگر این وضع و کیفیت را ببینند، چه حکمی می‌کنند؟ اینجا است که می‌گویند: انسان نمی‌تواند زود در یک مسئله قضاوت کند. شما از این قضیه صریح‌تر و رساتر به مطلب سراغ دارید؟! ولی می‌بینید اصلاً واقع چیز دیگری است، و مسئله چیز دیگری است! لذا اینها نمی‌توانند [واقع را ادراک کنند].

علت نیاز بشر به پیروی از اولیای الهی مشرف بر نفس و روح انسان

این سرمایه‌هایی که خداوند برای راهنمایی انسان و راهیابی به مطلوب، به بشر عنایت کرده است، اینها به تنهایی برای رسیدن به واقعیات حوادث کما هی هی کافی نیستند. همین عبادات و ادعیه و همین اذکاری که در لسان ائمه علیهم السلام برای تزکیه روح و نفس در کتب ادعیه مقرر و مدوّن است، حکم دارویی دارند که برای تجویزشان، نیاز به طیب است. شما از اوّل مفاتیح الجنان شروع کنید تا آخر مفاتیح، صبح تا شب دوره کنید؛ این کار هیچ فایده‌ای ندارد و به اندازه سر سوزنی تأثیری در نفس شما ایجاد نخواهد کرد!

خود ائمه علیهم السلام در حالات متفاوت و مراتب مختلفه‌ای این ادعیه را فرموده‌اند، لذا قطعاً از نقطه نظر تأثیر و تأثر باید این دعاها، با حالات و خصوصیات نفسانی خواننده منطبق باشد، و الاً تأثیر نمی‌کند و چه بسا تأثیر خلاف داشته باشد. تمام این اذکاری که از ائمه وارد است، براساس خصوصیات نفسانی و مراحل و مراتبی است که انسان در طی حرکت، با آن خصوصیات و مراتب قرین است، و اگر ذکری را در مرتبه دیگری بگوید، اثر معکوس دارد! چه شخصی این را تشخیص می‌دهد و چه کسی متصدی صلاح و فساد این ذکر است؟ بنده یا شما؟ هیچ کدام! چه بسا انسان در انجام عبادت و ذکر و یک عمل مستحبی خود را در انبساط و انشراح و علوّ احساس کند، درحالی‌که عین سقوط اوست! چه شخصی این را تشخیص می‌دهد؟ خود ما؟ نه خیر، ما نمی‌توانیم تشخیص بدهیم!

انسان بعد از گذشت ماه‌ها و سال‌ها متوجه می‌شود که نه تنها قریب پیدا نکرده است، بلکه بسیار هم دور شده است و باید برگردد و تمام این چند سال را جبران کند و بعد، از ابتدا حرکت کند! این به خاطر این است که ما بر زوایای دل و زوایای نفس و روح خودمان اطلاع نداریم!

محدوده ادراک عقل از عالم واقع و حقیقت

یکی از سرمایه‌هایی که خداوند به انسان عنایت کرده است سرمایه عقل و فکر است. خداوند برای ادراک کلیات و ادراک مجردات، در انسان عقل را به ودیعه گذاشته است؛ براساس نزول عالم امر و تدبیر و عالم تقدیر مصالح و مفاسد در عالم امکان، از عقل به اندازه تقدیر مقدر در هر ظرفیتی به ودیعه گذاشته شده است. این عقل، عقل هیولانی است؛ یعنی درست است که این سرمایه در وجود انسان هست، ولی این سرمایه هنوز به تجرّد و فعلیت خود نرسیده است، لذا این عقل فقط در بعضی از مسائل می‌تواند اظهار نظر کند. از نقطه نظر اینکه عالم واقع و عالم حقیقت، یک واقعیت و یک حقیقت بیشتر ندارد، امکان ندارد تشخیص عقل، مخالف با عالم واقع و حقیقت باشد! اما صحبت در این است که آن مقداری که عقل به عنوان کلی و تجرّد و صلاح و فساد ادراک می‌کند، منطبق با مراتب و خصوصیات همان مرتبه از عالم امکان است، نه بیشتر. به عبارت دیگر، چون حقایق در عالم امکان دارای مراتب و مواضع و منازل مجردة متفاوتی است، لذا هر شخصی به اندازه آن مقداری که عقلش به آن مرتبه برسد، به آن مقدار از واقعیت و حقیقت رسیده است. اما یک چنین مسئله‌ای وجود ندارد که عقل در یک موقع با کلامی یا با نظریه‌ای مخالف با نظریه خود مواجه بشود!

نقد نظریه «نزاع بین عقل و عشق در واقعه کربلا»

کسانی که می‌گویند:

در واقعه کربلا نزاع بین عقل و عشق افتاد و عرصه، عرصه عشق بود! حضرت ابوالفضل العباس برای ورود به شریعه و استفاده از آب، به مقتضای عقل عمل کرد؛ اما وقتی خواست آب بخورد، عشق او آمد و نگذاشت بخورد! «فَذَكَرَ عَطَشَ الْحُسَيْنِ؛ وقتی که دید برادرش سیدالشهدا تشنه است، (عشق او نگذاشت که از این آب بخورد!)»

اشتباه می‌کنند؛ عرصه عرصه عقل است! اصلاً عقل و عشق یکی است! عقل او نگذاشت؛ چرا فقط می‌گویند عشق؟! عقل حاکم است به اینکه أقصر فاصله برای رسیدن به مطلوب باید انجام بشود، و أقصر فاصله در اینجا نخوردن است، نه خوردن! اینکه فقط می‌گویند عشق، یعنی چه؟! عقل و عشق در اینجا به یک مسئله حکم می‌کنند!

«العقل ما عبد به الرحمن و اكتسب به الجنان.» خداوند متعال هیچ‌گاه در وجود انسان سرمایه‌ای را

نمی‌آفریند که نسبت به مقتضای حکمت بالغه خود، در تضاد و تناقض باشد؛ این امر از پروردگار محال است! اگر در یک مورد بین حکم عقل و بین آن واقع اختلاف افتاد، باید در مقدمات آن قضیه عقلی تشکیک کرد، نه در نحوه تشکّل قضایایی که عقل حاکم به نتایج آن می‌شود! هیچ‌گاه نمی‌تواند این‌طور باشد! همان‌طور که قرآن کریم دارای مراتب و ظهورات و بطوناتی است و هر بطن و باطنی از قرآن هم مراتبی دارد و هیچ‌کدام از این

مراتب با مرتبه دیگر منافعی نیست و هیچ کدام مُزیل و از بین برنده و باطل کننده مرتبه دیگر نیست، همین طور مراتبی که در عالم تکوین است و حقایقی که براساس تشریح مترتب بر عالم تکوین است، هیچ کدام رادع و مانع و مزیل و از بین برنده یکدیگر نیستند.

علت نقصان عقل در ادراک مصالح و مفساد حقیقی عالم واقع

ولی صحبت در این است که چه کسی می تواند به این نتیجه و به این مرحله برسد؟! صحبت در این است که کدام عقل می تواند به این نکته پی ببرد و کدام عقل می تواند مصالح و مفساد را کما هی هی تشخیص بدهد؟! ما در قضاوت هایی که می کنیم و در مسائلی که در ذهن خود مرور می کنیم و چه بسا روی آن نظریات هم قسم می خوریم و آن مسائل را صد در صد منطبق با واقع می دانیم، پس از گذشت زمان، علم به خلاف پیدا می کنیم و متوجه می شویم مسئله از این قرار نبوده است؛ در حالی که اگر همان موقع دقت می کردیم و پایه های برهان خود را براساس بدیهیات و اولیات قرار می دادیم و از مسائلی استفاده می کردیم که از آنها می بایست برای رسیدن به هدف مطلوب و هدف صادق استفاده کنیم، هیچ گاه من البدو إلى الختم در نظریه ما، تجدید پیدا نمی شد! این تجدید به این جهت است که ما آن طور که باید و شاید احتیاط لازم را در ترتیب مقدمات موصله به مطلوب، انجام نمی دهیم؛ و آن مسئله ما با وهم و با خیال، خلط و مزج می شود و ما نمی توانیم به آن مطلوب برسیم! همه اش به خاطر همین است.

حجیت ذاتی عقل

عقل هر کسی به مقتضای آن فعلیت و کمالی که در همان مرحله پیدا می کند، برای او حجیت است؛ و به اصطلاح آقایان می فرمایند: «حجیت عقل، ذاتی است نه اکتسابی.» یعنی نیازی نیست به اینکه شخصی به آن عقل و نظریه انسان حجیت بدهد.

خود پیغمبر اکرم هم نمی تواند عقل را از بین ببرد و عقل را محکوم کند و نتیجه عقل را باطل کند؛ چون منافعی با آن نتیجه موصله ای است که حجیت رسالت و نبوت با آن اثبات می شود، لذا حتی او هم نمی تواند این کار را بکند! اگر پیغمبر بگوید که عقل حجیت نیست، می گوئیم: خود رسالت شما از کجا اثبات شد؟! مگر از طریقی غیر از طریق عقل و استدلال و رسیدن به مبدأ و معاد و اثبات انبیا و... ثابت شده است؟! مگر غیر از این است؟! ما از چه راهی به رسالت پیغمبر اکرم می رسیم؟ از راه اینکه عقل حکم می کند که این یک نیروی ماورای نیروی بشری است و اتصال به عالم غیب دارد و آن عقل در او فعلیت پیدا کرده است و علوم او علوم تفصیلی شده اند و از ظاهر درآمده اند، و ما در مقام تحیر و ضلالت باید به او دسترسی پیدا کنیم؛ این مقدماتی است که عقل می چیند. اگر پیغمبر همین عقل را کنار بگذارد، خودش را کنار گذاشته است؛ لذا نمی تواند این کار را انجام بدهد!

از یک چنین استدلال ساده و بسیطی که بر این پایه است:

از آن چرخه که گرداند زن پیر *** قیاس چرخ گردنده همی گیر

تا دقیق ترین براهین و ظریف ترین حقایق صدرالمآلهین بر اثبات وحدت و صرافت وجود، تمام اینها

دارای مراتبی است که انسان باید احساس بکند که تمام اینها می تواند برای او حجیت داشته باشد!

عدم تنافی شهود عرفا با استدلال عقلی حکما

امکان ندارد شهود یک عارف، با استدلال عقلی یک حکیم در تضاد باشد، الا اینکه در آن استدلال یک خللی هست؛ و الا نمی شود! و این مطلب را من خدمت رفقا و برادران مُشْتَغَلِ خودم عرض کردم که من به نوبه خود می توانم ادعا کنم که مسائل که بین حکما و عرفا دائماً در طول تاریخ علمی و عرفانی مورد بحث و نقاش و مخالفت بوده است، تمام آن مسائل ناشی از ضعف در بعضی از مقدماتی می شود که عقل برای تحصیل آن مقدمات، آن کوشش و تتبع و دقت کافی را به عمل نیاورده است!

اختلاف بین مرحوم آقا شیخ محمدحسین کمپانی و مرحوم آقا سید احمد کربلانی ناشی از این بود که مرحوم آقا شیخ محمدحسین کمپانی آن طور که باید و شاید به مسئله حقیقت وجود پی نبرده بودند؛ نه اینکه براساس شهود پی نبرده بودند، شهود مطلب دیگری است، بلکه براساس برهان پی نبرده بودند. لذا من در بعضی از نوشته جات خود مرحوم آقا شیخ محمدحسین بعد از بیان این مطالب و پس از رحلت مرحوم سید احمد کربلانی دیدم که صریحاً به همان مسائل مرحوم سید احمد اعتراف می کنند و همان مسائل را بر پایه برهان و بر پایه استدلال عقلی قبول می کنند، چون ایشان اهل شهود نبودند؛ مرحوم کمپانی از نقطه نظر علمی واقعاً دارای مراتب عالی بود، ولی مقام شهود مقام دیگری است!

محدوده ادراکات عقل

نکته در اینجا است که بین ملاکات عقلی و ملاکات شهودی و وجدانی و عالم حقایق و ثبوت، هیچ گاه نباید تخالف و تناقضی وجود داشته باشد، و تمام اینها در رتبه خود صحیح است؛ منتها رسیدن و نرسیدن به آن، مسئله دیگری است.

خود عقل حاکم است به اینکه در هر جایی نمی تواند اظهار نظر کند؛ چطور اینکه اعضاء ما نمی توانند در کار یکدیگر دخالت کنند، مثلاً شما با چشم می بینید، اما آیا از گوش توقع دیدن دارید؟! گوش شما می تواند ببیند؟ گوش شما می تواند حوادث را مشاهده کند؟! نه خیر، نمی تواند! چشم برای دیدن و گوش برای شنیدن و قلب برای گردش خون و معده برای هضم غذا است؛ هیچ کدام از این اعضا نمی توانند در عضو دیگر تصرف کنند و نمی توانند کار عضو دیگر را انجام بدهند!

خداوند متعال به هر عضوی از اعضا، سنخیت و خصوصیت و حیثیتی داده است که بر مقتضای آن

سنخیت، آن عضو آن کار را انجام می‌دهد. اگر شما از چشم توقع شنیدن داشته باشید، این توقع، توقع خطا و اشتباه است؛ چشم برای دیدن است. آیا شما می‌توانید چشمتان را ببندید و با عقل خود، حوادث را ببینید و مسائلی را که در جلوی شما است، تشخیص بدهید؟! ابداً امکان ندارد؛ باید چشمتان را باز کنید تا ببینید! آیا ممکن است شما با عقلتان صداها را بشنوید؟! امکان ندارد؛ شنیدن صدا یک مسئله ظاهری است و تعقل و تدبیر در این مسائل، یک مسئله تجرّدی است! عقل نمی‌تواند نسبت به ظواهر احساس داشته باشد؛ عقل می‌تواند مجردات را ادراک بکند، و این احساس و وسیله‌ای برای تبدل حس و ظاهر به مجرد ناقص می‌شود و بعد به مرتبه عقل که می‌رسد، تجرّدهش کامل می‌شود، آنگاه عقل می‌تواند بفهمد. لذا عقل نمی‌تواند هر مسئله‌ای را ادراک بکند، کار او نیست و به او مربوط نیست! هر عضوی و هر سرمایه و غریزه‌ای در حیطة اختیاراتی که خداوند به او داده است، می‌تواند فعالیت داشته باشد.

آیا عقل می‌تواند از قضایای پشت پرده و مسائلی که در آینده اتفاق می‌افتد خبر بدهد؟ شما صد سال بنشینید و فکر بکنید که یک ساعت دیگر در این منزل چه اتفاقی می‌افتد، فکرتان به جایی نمی‌رسد! اگر هزار سال بنشینید و تأمل کنید که فردا یا پس فردا، یا حتی پنج دقیقه دیگر در این قضیه، در این دنیا، در ایران، در مشهد، در همین منزل و در همین جایی که نشسته‌اید چه قضیه‌ای اتفاق می‌افتد، فکرتان به جایی نمی‌رسد! پس عقل همیشه در حیطة اختیار خودش عمل می‌کند، نه فراتر از آن؛ فراتر از آن، مربوط به باطن است و عقل در آنجا دیگر راه ندارد. برای رسیدن به آن مرحله، عقل باید فعال بشود و به تجرّد بیشتری برسد تا حدی که بتواند به باطن دسترسی پیدا کند.

نحوه انجام عبادات در شرع برای ما بیان شده است؛ آیا عقل می‌تواند تک تک خصوصیات نحوه انجام عبادات را برای ما بیان کند؟ نمی‌تواند! آیا شما با عقل می‌توانید به یک حکم از احکام شرعی برسید؟! مثلاً اینکه نماز صبح دو رکعت است یا نماز مغرب سه رکعت است؟! نمی‌توانید چون راه، راه عقل نیست! عقل ادراک کلیات می‌کند، نه جزئیات؛ و مسائل شرع جزئی و مسائل عملی و تشریحی است، و عقل در آنجا راه ندارد!

عَلَّتْ حَکْمَ عَقْلِ بِه لَزُومِ پیروی از مقام ولایت

حالا در اینجا چه کار باید کرد؟ عقل، ما را به این می‌رساند که باید از نیروی دیگری کمک گرفت که پل و وسیله برای رسیدن به باطن شود؛ این حکم، حکم عقل است.

نحوه وضو گرفتن بر طبق ادله، در شرع وارد شده است و مشخص است و در کتب ذکر شده است: انسان اول باید صورتش را بشوید، بعد دستش را بشوید و بعد مسح کند؛ آیا انسان مکلف است بر اینکه به این نحوه از تَوْضُو عمل بکند؟ بله، مکلف است. شیعه و پیروان امیرالمؤمنین علیه السّلام باید به این نحوه از وضو

عمل کنند. اما در اینجا یک مرتبه می بینیم که یک حکم حاکم و غالبی می آید و این مسئله ظاهر را کنار می زند و حکم دیگری را جانشینش می کند.

موسی بن جعفر علیهما السلام به علی بن یقظین دستور می دهند که از این به بعد، همان طوری وضو بگیر که اهل تسنن وضو می گیرند. چرا؟ آنچه عقل حاکم است و ما می یابیم این است که باید بر طبق یافته خود از ظواهر شرع و ظواهر ائمه علیهم السلام عمل کنیم، و خود عقل در کنار این دلیل و برهان، یک جای خالی باقی می گذارد و آن این است که حکم ولی بر این حکم من در اینجا تقدّم پیدا می کند؛ پس حکم امام، حکم عقل را کنار نمی زند، بلکه حکم امام در راستای حکم عقل عمل می کند. این کار را عقل انجام می دهد به خاطر اینکه خود عقل می گوید: من به باطن اطلاع ندارم و او اطلاع دارد، و من نمی دانم در پس پرده چه خیر است و لذا حکم نمی کنم؛ پس آن شخصی باید حکم کند که خودش اطلاع دارد. موسی بن جعفر است که به مسائل پشت پرده هارون اطلاع دارد؛ اما من هر چه بنشینم، نمی توانم به این نکته برسیم که از من سعایت شده است، چون علم غیب ندارم.

به این نکته خوب دقت کنید: اگر من علم غیب داشتم و بر مصالح و مفاسد کما هو حقّه مطلع بودم، دیگر هیچ نیازی به نامه موسی بن جعفر نبود! این نکته خیلی مفید است برای اینکه ما چطور سیره و سنت را استخراج کنیم.

اگر همان طوری که موسی بن جعفر بر قضایا اطلاع داشت و به واسطه این اطلاع، نامه فرستاد که: «ای علی بن یقظین، وقتی این نامه به تو می رسد مانند اهل تسنن وضو بگیر!» علی بن یقظین هم تعجب می کند که من شیعه امیر المؤمنین و دنبال موسی بن جعفر هستم، چرا حضرت این را گفته است؟! از آن طرف هم می بیند که شک و شبهه ای در نامه نیست، و نامه هم نامه موسی بن جعفر است! عقل او حکم می کند که از باب تعبّد، باید حرف موسی بن جعفر را بپذیری! وقتی که می پذیرد و عمل می کند، بعداً می بیند که عجب، از او پیش هارون سعایت کرده اند و این فرمایش حضرت بر آن اساس است! امام می فهمد ولی این نمی فهمد!

میزان حجّیت حکم عقل و حکم ظاهر شرع و حکم امام علیه السلام

و جوب امر به معروف و نهی از منکر یکی از بدیهی ترین مسائل و احکام اسلامی است و هیچ شک و شبهه ای هم در آن نیست، و آن هم دارای مراتبی است که در کتب نوشته اند؛ مرحله بی اعتنایی و عدم توجه، بعد تذکر، بعد شدت، بعد ضرب و... و بعد هم قتل و کشتن. وقتی شخصی نمی تواند خودش را با جامعه اسلامی وفق بدهد، باید او را از بین ببرند. امر به معروف و نهی از منکر یکی از مسائل روشن است. اما سؤال این است که آیا شما از عثمان در زمان امامت امیر المؤمنین، موجودی مزاحم تر، مانع تر، مخالف تر و معاندتر برای اهل بیت و برای شیعه و برای اسلام سراغ دارید؟! سراغ ندارید! اما وقتی مردم می ریزند که او را از بین ببرند و بکشند،

امیرالمؤمنین علیه السلام می‌گوید: «این کار را نکنید!» مگر امر به معروف واجب نیست؟! مگر نهی از منکر واجب نیست؟! بله، درست است، ولی این کار را نکنید! من امام هستم و می‌گویم: نکنید! آنها می‌روند و می‌کشند و بعداً قضایا شروع می‌شود! چرا؟! چون اینها در اینجا به حکم عقل عمل نکردند. عقل می‌گوید: وقتی امام معصوم که بر قضایای پشت پرده اطلاع دارد، تو را از این اقدام نهی می‌کند، نباید انجام بدهی! ولو از نظر ظاهر شرع، مکلف به انجام این عمل هستی؛ در اینجا حکم امام، حکم عقل را تخصیص نمی‌زند، بلکه مؤید حکم عقل است و بر ظاهر شرع حکومت می‌کند و او را کنار می‌زند و خودش جای آن می‌نشیند. امام و ولی کارش این است!

و جوب عقلی پذیرش «امر امام حسن به صلح» و «نهی امام باقر علیهما السلام از قیام علیه ظلم»

امام باقر علیه السلام به زید بن علی فرمودند:

ای زید، اقدام نکن و انقلاب نکن! هر قیام و انقلابی که تا قیام قائم آل محمد انجام بگیرد، آن قیام به نتیجه نمی‌رسد و آلمی بر آلام ما اهل بیت اضافه می‌کند!

یکی و دوتا روایت هم نیست! حالا صحبت ما در این است که آیا از بین بردن ظلم واجب است یا نه؟ اصلاً نیازی به دلیل ندارد، اصلاً این مسئله از مسائل فطری و اولیات و بدیهیات است و شرع هم بر این مسئله صحه می‌گذارد. اما همان عقل که حکم می‌کند بر اینکه از بین بردن ظلم نیازی به دلیل ندارد، همان عقل حکم می‌کند که: اگر می‌توانی انجام بده و اگر نمی‌توانی انجام نده! یا وقتی دزدی به منزل آمده است و در دست او اسلحه است، تو با مشت به مقابله او نرو، چون می‌زند و تو را می‌کشد! یا وقتی در یک جا نمی‌توانی این کار را انجام بدهی، انجام نده، چون خودت را از بین می‌بری و به نتیجه هم نمی‌رسی!

واقعاً خیلی عجیب است و انسان تعجب می‌کند! البته دیگر تعجب ندارد! یکی از آقایان می‌گفت:

من در این سکوت و صلح امام حسن علیه السلام در شبیه بودم! آخر چطور شد که حسن بن علی صلح کرد؟! واقعاً این ننگی بود که بر دامان ائمه نشست!

شخصی این حرف را می‌زد که یکی از علما و افراد معروف نجف بود، و جدی هم می‌گفت! مگر در

کتاب‌هایشان نوشتند: «علی بن الحسین، بد مُردنی انجام داد!» مگر نوشتند؟! همان کسانی نوشتند که الان به عنوان اسلام‌شناس، کتاب‌های آنها در جامعه ما مطرح است!

و قولي کَلَّمَا جَسَّاتٌ و جَاشَتْ *** مَكَانَكَ، مُحَمَّدِي أَوْ تَسْتَرِيحِي

آن شخص می‌گفت:

این چه کاری بود که امام مجتبی انجام داد؟! کار درست را حسین بن علی انجام داد! حسین بن علی آمد و از خودش یک نام نیک و جاودانه به یادگار گذاشت؛ حسین بن علی در مقابل دستگاه ظلم قیام کرد و خودش را از بین برد و از هیچ چیزی نترسید و مرگ با عزت را بر زندگی با ذلت ترجیح داد!

من همین‌طور در شبهه بودم که آخر ایشان چه کاری کرد؟! تا اینکه زمان گذشت و زمان عبدالسلام عارف، آن رئیس جمهور معدوم عراق پیش آمد؛ در آن موقع بین حکومت و مرحوم آقای حکیم، اختلافی افتاد. مسئله آقای حکیم طوری بود که اگر ایشان علیه عبدالسلام قیام می‌کرد و خون آقای حکیم ریخته می‌شد، هیچ فایده‌ای - حتی به اندازه بال پشه‌ای - در کار و در مسائل به‌وجود نمی‌آمد! یعنی قضیه طوری شده بود که قشنگ سر ایشان را زیر آب می‌کردند و کارهایشان را بر آن اساس انجام می‌دادند و کسی هم نفس نمی‌کشید و راحت انجام می‌دادند! آنجا فهمیدم که امام مجتبی علیه السلام در چه وضعیتی گرفتار بود!

نهی عقل و شرع از قیام بدون فایده

آدم نباید بی‌خود خودش را از بین ببرد! اگر از بین بردن نفع داشته باشد، بسم الله، همه باید بروند؛ و اگر نفع نداشته باشد، روز قیامت باید جواب بدهند! این حرف‌ها نیست! ترسیدن از جنگ، حرام و خلاف است؛ ولی نگفته‌اند که خودت را در دهن شیر بینداز! شما در بیابانی بروید و بگویید: من باید با این شیر نبرد کنم و حساب او را برسم! تا بخواهی فکر کنی، حسابت را رسیده است و دو تا تپه را هم گذرانده است! آن وقت کیست که بیاید و به داد تو برسد؟!

امر به معروف و نهی از منکر یکی از اوجب واجبات است، ولی در جایی که نفعی داشته باشد، و حاکم به آن نفع هم عقل است؛ عقل می‌گوید: امر به معروف برای ایجاد مصلحت در فرد و در جامعه است؛ پس اگر مصلحتی نباشد تو زحمت چه می‌کشی؟! نهی از منکر برای از بین بردن مفسده در جامعه است؛ پس اگر هیچ نفعی مترتب نباشد، می‌خواهی چه کار کنی؟! پس در اینجا هم حکم عقل می‌آید.

عَلَّتْ نَهْيُ ائِمَّةِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ از قیام‌های بعد از واقعه عاشورا

وقتی که عقل ما را به اینجا رساند، آن وقت اگر امام گفت: «این کار را انجام نده!» آن حکم امام بر آن حکم شرع، حکومت پیدا می‌کند. لذا امام باقر علیه السلام به زید بن علی فرمودند: «قیام نکن، کشته می‌شوی و فایده‌ای هم ندارد!»

قیام زید بن علی چه تغییری در دستگاه خلافت ایجاد کرد؟ به اندازه سر سوزنی هم تغییر ایجاد نکرد! آن کسی که تغییر ایجاد کرد و مردم را زیر و رو کرد سیدالشهدا بود.

متوکل بن هارون - شاگرد امام صادق علیه السلام - برهان را بر یحیی بن زید - فرزند هجده‌ساله همین زید - تمام می‌کند و به او می‌گوید: چرا می‌خواهی قیام کنی؟

می‌گوید: ظلم است!

می‌گوید: آیا بهتر از تو نیستند که تشخیص بدهند؟ یا فقط تو تشخیص می‌دهی؟!

می‌گوید: تو از جنگ می‌ترسی؟!

می‌گوید: این جواب من شد؟! من دارم بحث منطقی قضیه را می‌کنم و تو داری از ترس من حرف می‌زنی؟! اگر قبول داری که أعلم هستی بسم الله، به میدان بیا؛ و اگر قبول نداری، باید به دنبال أعلم بروی! اگر بخواهی خودت را فریب بدهی، فایده‌ای ندارد!

می‌خواهی پسر زید باش، می‌خواهی پسر بلافضل خود امام باش، فایده ندارد! لذا می‌رود و کشته می‌شود و هیچ نتیجه‌ای هم به بار نمی‌آید. امام صادق هم برای او گریه می‌کنند و ناراحت می‌شوند و طلب رحمت می‌کنند؛ بعد امام می‌فرماید: «من که به او گفتم: انجام نده! چرا رفت و انجام داد؟!»

محمد و ابراهیم، فرزندان عبدالله محض، در مدینه بودند - إن شاء الله شاید روزی بیاید و قضیه اینها را بگویم که بدانید در تاریخ چه چیزهایی هست - ابراهیم غمر، فرزند عبدالله محض آمد تا امام صادق را برای بیعت خود الزام کند، و حضرت قبول نکرد. او حضرت را در محل نگه‌داری چهارپایان در زندان مدینه به زندان انداخت! آن وقت این قیام او ارزش دارد؟! آخر ای احمق، تو امام صادق را به زندان می‌اندازی و قیام می‌کنی! آن قیام بر سرت بخورد!

امام صادق علیه السلام نصیحت می‌کند: «آقا انجام ندهید، فایده‌ای ندارد!» اما بلند می‌شوند و قیام می‌کنند؛ آن وقت این قیام، قیام الهی است؟! همه آنها را می‌گیرند و می‌کشند و از بین می‌برند و مسئله تمام می‌شود. تمام اینها به خاطر این است که عقل ما نمی‌تواند واقع و پس پرده را ببیند که فردا چه خبر است. همین مردم کوفه آمدند و زید بن علی را گول زدند. پیغمبر اکرم در حق این مردم کوفه نفرین کرد و گفت:

اینها می‌آیند و فرزند من را فریب می‌دهند، و او به اینها اعتماد می‌کند و بعد او را تنها می‌گذارند و می‌روند!
تمام قضایا را پیغمبر فرمود!

چرا شما دنبال یک شخص را می‌گیرید و وقتی که اهالش نیستید، بی خود خود را طور دیگری معرفی می‌کنید؟! به آن مقداری که اهل هستید پا به میدان بگذارید، نه بیشتر!
زید بن علی همراه با افراد کوفه می‌آید و نبرد می‌کند و می‌جنگد؛ اما همین که می‌خواهد پیروز بشود، یک مرتبه تیر ناشناسی از یک نقطه می‌آید و به پیشانی‌اش می‌خورد! این را هم فهمیده بود؟! این را دیگر نفهمیده بود! «فَإِذَا بُؤْسَ الرَّامِي!» متوجه نشده بودند که این تیر از کجا می‌آید.

این را چه کسی الآن دارد می‌بیند و مشاهده می‌کند؟ نه الآن، سابقاً پیغمبر دید، امیرالمؤمنین دید و خبر داد، امام باقر علیه السلام دید و بارها به زید گفت! به مادر زید فرمود: «می‌ترسم بچه‌ات را در کوفه به دار آویزان کنند!»

امام علیه السلام اینها را دارد می‌بیند و عقل نمی‌تواند ببیند؛ لذا عقل خودش را عقب می‌کشد و می‌گوید:

من در اینجا راه ندارم!

کیفیت کشف مرام و سیره پیامبر و ائمه اطهار علیهم السلام از روایات و وقایع تاریخی

اینها حقایق تاریخی است، لذا ما با توجه به این حقایق تاریخی باید مرام و سیره خودمان را پیدا کنیم که روش ائمه از چه قرار بوده و بر چه اساسی بوده است. فقط به یک روایت تمسک نکنیم؛ همه روایات را در نظر بگیریم، مرام ائمه را در نظر بگیریم، فعل آنها را در طول تاریخ در نظر بگیریم و موقعیت خود را با اعمال آنها در آن برهه بسنجیم! و مگر این مسئله آسان است؟! دم شتر به زمین می‌رسد تا کسی بتواند به اینجاها برسد! و الاً یک کتاب باز کردن و عمل کردن که کاری ندارد!

لزوم اقتدا به امام علیه السلام در انطباق کلیات شرعی بر مصادیق

بر این اساس باید حرکت کنیم! امر به معروف واجب است و براساس آن جلو می‌آییم، و همین‌طور جلو می‌آییم تا به حدی می‌رسیم که زنگ خطر به صدا درمی‌آید؛ اینجا دیگر نمی‌توانیم جلوتر برویم! حالا دیگر کلام امام باقر علیه السلام جلو می‌آید! نهی از منکر واجب است و براساس آن جلو می‌رویم، و همین‌طور جلو می‌رویم تا به حدی می‌رسیم که زنگ خطر به صدا درمی‌آید و باید توقف کنیم و نباید جلوتر برویم! باید نگاه کنیم و ببینیم که امام علیه السلام در چه محدوده‌ای به ما اختیار و اجازه داده است؛ اگر پا را از آن حد فراتر بگذاریم، خطر می‌آید و تهدید می‌کند!

بر این اساس باید حرکت کنیم؛ ولی ما با آن کلیاتی که در دست داریم، هر کدامان به مقتضای اهواء و آراء خود، کارمان را انجام می‌دهیم! کلیات هست، اما انطباق آن کلیات با آن جزئیات، مسئله دیگری است!

تطبیق غلط کلیات شرعی علت حکم به قتل امام حسین علیه السلام

با همین کلیات و با همین آیات، حجاج بن یوسف استدلال می‌کرد و شیعیان امیرالمؤمنین را می‌کشت! با همین آیات و با همین کلیات آمدند و امام حسین را از بین بردند و گفتند: حکومت، حکومت مسلمین است و خلیفه یزید بن معاویه است، و خروج بر حکومت مسلمین و بر یزید بن معاویه حرام است و دفعش واجب است، ولو منجر به قتل بشود! شریح قاضی که از پیغمبر روایت نقل نکرد که پیغمبر فرمودند: هر کسی علیه صحابی بزرگواری معاویه یا فرزند او یزید قیام کند، ولو فرزندم حسین بن علی باشد، باید او را از بین برد! نه خیر؛ چون پیغمبر هیچ وقت یک چنین حرفی نمی‌زند! همه روایات پیغمبر هم مشخص است، و اخباری هم که از پیغمبر رسیده است محدود است. پس چه کار می‌کند؟ در کلیات دست می‌برد و از کلیات استفاده می‌کند، از آن مسائلی که می‌توان آنها را به هر نحوی برگرداند، استفاده می‌کند و آنها را پیش می‌کشد. بعد قضیه به آنجایی می‌رسد که آن شخصی را که محبوب‌ترین افراد روی زمین نسبت به پیغمبر اکرم است، با خود بیان و کلام پیغمبر باید از بین ببرند؛ یعنی این قدر قضیه تفاوت پیدا می‌کند!

مکالمهٔ مرد شامی با یزید دربارهٔ منزلت سیدالشهدا نزد رسول خدا

آن مرد شامی وقتی که سرها را در بارگاه یزید آورده بودند، تا چشمش به سر سیدالشهدا علیه السلام

می‌افتد، رو به یزید می‌کند و می‌گوید:

«یزید، این چه سری است که در مقابل خودت گذاشته‌ای؟»

می‌گوید: «این سر حسین بن علی است که علیه ما قیام کرد، و ما فرستادیم تا او را دفع کنند، و روزگار او به این نحو درآمد!»

گفت: «عجب! پس بگذار حکایتی برای تو نقل کنم:

من در زمان رسول خدا اسلام آورده بودم، ولی اسلام خودم را از اطرافیانم در روم مخفی کرده بودم. بارها می‌شد که به مدینه تردد پیدا می‌کردم؛ در یکی از این سفرها که در مسجد مدینه نشسته بودم، دیدم که صاحب همین سر که در آن موقع طفل چند ساله‌ای بود، با برادرش پیش رسول خدا آمدند و گفتند: «یا رسول خدا و یا جدّاه، ما با هم گشتی می‌گیریم تا ببینیم که کدامیک بر دیگری غلبه می‌کند!» حضرت فرمود: «گشتی نگیرید؛ هر کدامتان بروید و خطی بنویسید و بیاورید و به من نشان بدهید تا اینکه من بدانم کدامتان بهتر هستید و غلبه می‌کنید!»

اینها رفتند و هر کدامشان خطی نوشتند و آوردند و به رسول خدا نشان دادند. من هم نشسته بودم و

داشتم نگاه می‌کردم، دیدم رسول خدا همین‌طور به این خط‌ها نگاه می‌کند و نمی‌تواند یکی را بر دیگری

ترجیح بدهد، و دلش نمی‌آید که بگوید: خطّ حسین بهتر است یا خطّ حسن بهتر است! حضرت فرمود: «پیش

پدرتان علی ببرید تا او قضاوت کند!»

پیش پدرشان امیرالمؤمنین علیه السلام بردند. [حضرت هم نتوانست یکی را بر دیگری ترجیح بدهد و

بگوید کدام بهتر است. رسول خدا فرمود: «پیش مادرتان زهرا برویم تا او قضاوت کند!»

رسول خدا وارد منزل حضرت زهرا شد و سلمان هم به دنبالشان رفت. وقتی که برگشتند، رو به سلمان کردم و گفتم: قضیهٔ قضاوت به کجا انجامید؟ دیدم سلمان خندید و گفت: «وقتی که این طفلین این خط را آوردند، حضرت زهرا نشسته بود و نتوانست یکی را بر دیگری ترجیح بدهد و دل یکی از آنها را بشکند، لذا گردنبندی از گردن خودش باز کرد که هفت دانه در میان او بود، و گفت: «هر کدام که بیشتر این دانه‌ها را برداشتید، قوی‌تر هستید!»

امام حسین و امام حسن مشغول جمع کردن این دانه‌ها شدند، هر کدام سه دانه برداشتند و سر دانهٔ هفتمی با همدیگر گلاویز شده بودند، در آن موقع جبرئیل را دیدم که آمد و بال خود را به آن دانهٔ هفتم زد و آن را نصف کرد تا نصفی را حسن بردارد و نصفی را حسین بردارد!»

قضیه این‌طور بود، آن وقت تو داری با یک‌چنین کسی که جبرئیل و ملائکهٔ آسمان نمی‌توانند تحمّل ناراحتی او را داشته باشند، این کار را انجام می‌دهی؟!»

ماذا تقولون إذ قال النبي لكم *** ماذا فعلتم و انتم آخر الامم

بعترتی و بأهلی بعد مُفتقدی *** منهم أساری و منهم ضرّ جوا بدم

فرمایش امام سجّاد علیه السلام دربارهٔ وضعیّت اهل بیت در شام

منهال می‌گوید:

در شام حرکت می‌کردم، از کنار خرابه‌ای گذر کردم، دیدم صدای ناله و گریه می‌آید؛ جلو رفتم و دیدم علی بن الحسین درحالی که در غل و زنجیر است از آن خرابه بیرون آمد، و خون از زیر زنجیر بر روی ساق‌های پایش روان بود. جلو رفتم و سلام کردم و عرض کردم: یا ابن رسول الله،

حالتان چطور است و در چه وضع و کیفیتتی بسر می‌برید؟
حضرت فرمود:

«إِنَّ مَثَلَنَا كَمَثَلِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، يُذَبِّحُونَ أَبْنَانَهُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَهُمْ!»

”ما را می‌کشند و اسیر می‌کنند به این صورت که می‌بینی!“

«إِنَّ الْعَرَبَ أَمَسَتْ تَفْتَخِرُ عَلَى الْعَجَمِ بِأَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فِيهِ، وَإِنَّ قَرِيشًا
افْتَخَرَتْ عَلَى الْعَرَبِ بِأَنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مِنْهُمْ! [أَمَسِينَا مَعْشَرَ أَهْلِ الْبَيْتِ
مَغْضُوبِينَ مُقْتَلِينَ مُشْرَدِينَ!]»

”عرب بر عجم افتخار می‌کند که پیغمبر از آن اوست، و قریش بر غیر افتخار می‌کند که پیغمبر از اهل

اوست؛ اما ببین که این امت، اهل بیت و عترت او را به چه روزی درآورده‌اند!“

﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾.